

Andriyuk V.V. Functioning of the judicial power in the context of the rule of law: problem

In the article the author tries to focus on the problems of the judicial power in the context of the rule of law. The author attempted to outline the boundaries of the problem field specified topics disaggregation which will help to identify the main areas of research problem for implementation of the rule of law in the functioning of judicial power.

Keywords: the Rule of Law, judicial power.

Мироненко І. В.

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ДОБРОСУСІДСТВА В КОДИФІКАЦІЇ „ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД” (1743 Р.)

УДК: 349.6

Актуальність теми. Положення глави 17 чинного Земельного кодексу України спрямовані на регулювання земельних відносин добросусідства і становлять самостійний інститут земельного права. На сьогодні питанням добросусідства науковцями приділяється порівняно незначна увага, кількість наукових праць з даної тематики обмежена. Однак даний правовий інститут має тривалу історію розвитку, починаючи з найдревніших писемних пам'яток права, та регулює достатньо широке коло повсякденних відносин землевласників та землекористувачів, а тому його дослідження потребує більш значної уваги.

Стан дослідження. Окремі аспекти відносин добросусідства розглянуто в працях П.Ф. Кулинича, М.В. Шульги, А.М. Мірошниченка, Д.В. Бусуйок В.Є. Рубаника та ін. Однак в цілому питання розвитку т.з. „сусідського права” на українських землях в літературі висвітлені достатньо обмежено. Вдосконалення сучасного правового регулювання земельних відносин добросусідства потребує, крім іншого, дослідження історії його розвитку з метою узагальнення та вдосконалення відповідної практики правозастосування. Зокрема вказане стосується періоду козацько-гетьманської доби, що включає в себе національно-визвольні війни сере-

дини XVII століття, існування відносно автономної української держави на Лівобережній Україні, а також Запорізької Січі [1, с. 7].

Мета дослідження. Однією з найвидатніших писемних пам'яток українського права того часу в літературі прийнято вважати збірник під назвою „Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.), його цінність полягає у тому, що він був результатом кодифікації діючих на той час правових норм, в тому числі норм звичаєвих [2, с. 136-137; 3, с. 200]. Не зважаючи на те, що „Права” не одержали свого офіційного затвердження, їх застосовували та на них посилались судді при розгляді і при вирішенні судових справ [2, с. 136-137; 4, с. 223], ця кодифікація стала підручником, за яким вивчалось українське право, та коментарем до „Литовського статуту” [3, с. 113]. Виходячи з викладеного, дана стаття має на меті висвітлити основні положення даної кодифікації щодо регламентації сусідських відносин як узагальнення практики правового регулювання з досліджуваного питання того періоду.

Основний виклад. З точки зору дослідження правового регулювання земельних відносин добросусідства певний інтерес становлять положення глави 17 „Про справи земські” даної кодифікації, у якій встановлено порядок і правила межування землі, компетенція і повноваження посадових осіб, відповідальних за землевпорядкування – „межовиків” або земельних комісарів, визначався порядок відновлення порушених прав по володінню землею і встановлювалась відповідальність за їх порушення, яка суттєво диференціювалась залежно від станової приналежності відповідача [5, с. 233]. Так, саме у даній главі знайшло своє закріплення положення про відповідальність за знищення межових знаків (артикул 14 „Про псування меж та про поновлення їх”) [6, с. 625].

Крім даної глави, яка містила переважно норми процесуального характеру щодо врегулювання земельних спорів, ряд положень про земельні відносини добросусідства ми знаходимо у положеннях глави 18, що регламентували суміжне використання

водних ресурсів, та 19, в якій містились правила щодо суміжного використання лісових ресурсів і будівництва.

В цілому ми можемо констатувати, що положення щодо земельних відносин добросусідства в „Правах, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.) достатньо аналогічні тим, які містились в „Литовських статутах”, зокрема в останній їх редакції від . Це закономірно, оскільки самі розробники у передмові вказували, що при складанні даного збірника вони, в першу чергу, користувались положеннями „Статута великого княження литовського”, а інші джерела застосовувалися в субсидіарному порядку [6, с. 412-413]; на цю ж обставину вказують і сучасні дослідники при вивченні змісту даної пам’ятки права [2, с. 136-137; 7, с. 113].

Що стосується положень глави 18, то тут необхідно розрізняти положення щодо регулювання використання водних ресурсів, зокрема судноплавних рік в цілому, та положення, які стосуються власне сусідських відносин.

Щодо останнього, то тут можна вказати на норми пп. 1-6 артикулу 2, які регулювали питання використання рік у якості межі. Так, у п. 1 даного артикулу визначалось, що сусіди вправі використовувати таку ріку до її половини. Значні частини одного берега, перенесені водою до іншого берега, продовжували вважатись належними їх попередньому власнику. У разі зміни русла ріки межа проводилась по середині її старого русла. Умисні дії щодо зміни течії суміжної ріки прирівнювались до пошкодження межі; попереднє становище відновлювалось, а на винну особу накладались майнові стягнення і відшкодування шкоди (п. 2 даного артикулу). Дерево, що було відірване та перенесене водою до іншого берега і там пустило коріння, змінювало власника, в той час як інше майно, перенесене водою, продовжувало вважатись власністю попередньої особи (п. 3). Острови, що знаходились чи утворювались по середині ріки, в рівних частинах належали власникам берегів, а острови, які знаходились не по середині – розділялись відповідно до їх положення відносно середини ріки (п. 4 арт. 2 розд. 18) [6, с. 631-632].

У пунктах 1 та 2 артикулу 4 регламентувалися питання спорудження та використання загат і млинів. Так, заборонялось під-

німати рівень води, котрий б затоплював млини чи землі вище за течією, а також без дозволу прибудовувати загати до чужого берега. У разі встановлення умисного характеру таких дій на винного накладався штраф („дванадцять рублей денег”), стягувалось відшкодування доведених збитків та усувалось допущене порушення. Пунктом 3 артикулу встановлювалась позовна давність в таких відносинах, що становила десять років [6, с. 634].

У пункті 2 артикулу 6 розділу 19 „Прав...” було вміщено норму, яка регулювала відносини щодо переростання рослинами огорожі. Дану норму було виписано казуально, оскільки в ній йшлося не про рослини в цілому, а лише про хміль. Особа, з володіння якої хміль переріс через огорожу до сусіда, мала право його обципувати доки зможе дістати з своєї ділянки, а щодо іншого – права використовувати дану рослину набував сусід [6, с. 638-639]. В даному випадку має місце використання положень § 1 статті 52 Книги другої частини „Земське право” „Саксонського зерцала” [8], на що вказували і розробники „Прав, ...” [6, с. 639]. В цілому ж, слід вказати, що з питань сусідських відносин „Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.) достатньо багато положень запозичили також і з „Саксонського зерцала”.

Артикулом 13 глави 19 „Прав...” регламентувалися питання будівництва поруч з сусідським будинком чи межею.

Так, пунктом 1 заборонялись будівництво, яке закривало світло сусідньому будинку, а також облаштування вікон на сусідній двір, через які можна було б викидати до сусіда сміття. Водночас, якщо такі вікна були необхідні, то їх належало облаштовувати під стелею. У разі, якщо доступ світла на подвір'я був лише з одного боку, то сусіду з цього боку заборонялося як зводити високі будівлі, так і садити високі дерева (п. 2 арт. 13). Положення пункту 3 артикулу 13 даної глави забороняли спускати стоки з дахів на сусідні володіння, а також без дозволу здійснювати прибудови до сусідніх будівель; щодо таких прибудов встановлювалась позовна давність, яка становила один рік [6, с. 641].

Артикулом 14 регламентувалися питання використання рослин біля чи на межі. Пунктом 1 артикулу приписувалося садити

дерева не ближче трьох аршинів до межі (огорожі чи стіни). Гілки дерев, що переростали огорожу і заважали сусідові, належало обрубати; це повинен був зробити на вимогу сусіда власник дерева, а у разі невиконання такої вимоги – „... оповестясь на уряде..” сам сусід [6, с. 641]. В цьому разі має місце запозичення положення, що містилась в § 2 статті 52 Книги другої частини „Земське право” „Саксонського зерцала” [8].

У разі, якщо „дерево какое овоз родящее” знаходилося на самій межі, то перерослі на ділянку корені та гілки відповідний землеволоділець міг обрубати, а якщо він цього не робив – то отримував право на половину плодів дерева (п. 2 арт. 14). У випадку, коли гілки дерева, що приносить плоди, переростали на сусідню ділянку і не заважали її володільцю, то сусіду надавалось право збирати опалі плоди, проте заборонялось їх рвати і збивати з гілок; у разі падіння плодів з перерослих гілок на вулицю, їх на рівні з власником дерева дозволялось збирати і іншим особам (п. 3 арт. 14) [6, с. 642].

Положеннями, що містились в артикулі 15, регулювалися питання будівництва стін на межі та будівель і господарських споруд біля межі.

Відповідно до пункту 1 цього артикулу, за згодою суміжних володільців земельних ділянок на межі допускалося спорудження стіни будинку за спільні кошти, проте за відсутності відповідної згоди та внесення коштів для потреб будівництва слід було відступити смугу землі вздовж фундаменту шириною в два лікті. Згідно пункту 2 артикулу 15, при здійсненні забудови слід було відступати від межі: при будівництві кам'яної стіни – на одну стопу, кам'яного будинку – дві стопи, колодязя – на аршин від дерев'яної стіни чи плота і на п'ять аршинів – від кам'яної стіни. Заборонялось здійснювати підкопи під сусідню ділянку, які завдавали шкоду її володільцю. Колодязі та ями біля межі повинні належно обгороджуватись (не менше півтора аршина в висоту) чи закриватись, в іншому разі їх власник ніс відповідальність за падіння туди кого-небудь [6, с. 642].

Пунктом 1 артикулу 16 було регламентовано питання розміщення пічних труб, відхожих місць та свинячих хлівів. Вказува-

лось, що такі споруди повинні знаходитись не ближче „троих ступеней” від межі, при цьому печі підлягали облаштуванню таким чином, щоб їх іскри не потрапляли на сусідній будинок. Відхожі місця не могли бути прилаштовані до сусідських будов і повинні знаходитись в такому місці і мати таку глибину, щоб сморід не досягав до сусідів; в іншому разі вони підлягали знесенню Пунктом 2 артикулу 16 передбачалося загальне правило, за яким особа, яка зводить вогнебезпечні споруди (кузні, бані, пекарні та ін.), зобов’язувалася забезпечити незаподіяння шкоди сусідам, а у разі настання такої шкоди – сплачувати сусідам відповідні компенсації [6, с. 642-643].

Питанням розмежування сусідніх володінь був присвячений артикул 18 глави 19 „Прав, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.). Тут містилось лише два пункти. Пункт 1 передбачав, що особа, яка має намір встановити межові знаки (стовпи, камені та ін.), може це зробити за участю сусіднього землеволодільця або, за його згодою, без його участі із залученням межового комісара та інших сусідів. Якщо ж виникав спір про межу, то розмежування проводилось в судовому порядку, під час якого за дорученням суду межовий комісар чи інша особа оглядав спірні межі та заслуховував доводи сторін про межі (п. 2) [6, с. 643-644].

Крім того, питання розмежування володінь регламентувались пунктом 1 артикулу 19, який зобов’язував обгороджувати або обкопувати володіння (подвір’я, сад та ін.), і надавав право на отримання відшкодування від особи, яка спричинила збитки, проникнувши на ділянку [6, с. 644]. Вказані правила доповнювались також положеннями артикулу 20, які були запозичені з „Саксонського зерцала” [6, с. 645; 8]. Пункт 1 дозволяв обгороджувати, обмуровувати чи обкопувати лише свої володіння, не зачіпаючи чужі землі та загальні вулиці. Пунктом 2 встановлювався обов’язок встановлювати огорожу за допомогою плота („плетня”) таким чином, щоб його гладка сторона була повернута назовні. Пункт 3 цього артикулу забороняв перекривати існуюче водне джерело, яке текло до сусіда

Пункт 2 артикулу 19 за своїм змістом передбачав обов’язок суміжних володільців спільно утримувати огорожу, що знахо-

диться на межі. У разі падіння такої межової огорожі (стіни) на сторону, яка ухилялась від її ремонту чи відновлення огорожі, судом покладалось відшкодування завданої іншому сусіду шкоди, а також зобов'язання відновити відповідну огорожу. Пункти 3 та 4 артикулу 19 регулювали питання відшкодування шкоди, завданої падінням будівель, стін чи дерев з сусідньої ділянки. У разі такого падіння, спричиненого бездіяльністю відповідного власника, котрий був попереджений сусідом про таку ймовірність, потерпіла особа мала право на отримання відшкодування, а також могла забрати собі те, що впало на її ділянку. У разі ж падіння, якому не передувало отримання попередження від сусіда, відповідний власник також був зобов'язаний сплатити відшкодування, проте міг забрати назад те, що впало на сусідню ділянку. Що стосується даних положень, то, як свідчать коментарі авторів „Прав, за якими судиться малоросійський народ”, вони не були запозичені з якогось джерела, а є їх напрацюванням [6, с. 644].

Висновки. В цілому ж, якщо проаналізувати положення матеріального та процесуального права щодо регулювання земельних відносин добросусідства, котрі містились у збірці „Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.), то можна зробити висновок, що дана пам'ятка права дійсно була визначною кодифікацією для свого часу. Увібравши в себе відповідні положення інших поширених пам'яток права того часу, вона в значній мірі перевершувала їх як за кількістю відповідних положень, так і за обсягом відносин, які ними охоплювались. Не містячи загальних положень щодо регулювання сусідських відносин, „Права...” регулювали основні їх види: розмежування сусідніх володінь, облаштування та утримання огорож, запобігання проникненню на сусідні володіння, будівництво біля межі, запобігання опосередкованим впливам (іскри, дим, сморід) та ін.

1. Усенко І.Б. *Державно-правові інститути козацької України як об'єкт досліджень вітчизняних істориків права* / І.Б.Усенко // *Антологія української юридичної думки*. – Київ: Юридична книга, 2003. – Т. 3: *Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба*. – С.7-22.
2. Василенко М.П. „Права, по котрым судится малоросийский народ” як джерело до історії державного права України XVIII віку /

- М.П. Василенко // Антологія української юридичної думки. – Київ: Юридична книга, 2003. – Т. 3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – С. 136-143.*
3. Слабченко М.Є. Ескізи з історії „Прав, по которым судится Малороссийский народ” / М.Є. Слабченко // Антологія української юридичної думки. – Київ: Юридична книга, 2003. – Т. 3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – С. 200-271.
 4. Шемшученко Ю.С. Права, за якими судиться малоросійський народ / Ю.С. Шемшученко // Мала енциклопедія етнодержавознавства. Відповідальний редактор Ю.І. Римаренко. – К.: Генеза, Довіра, 1996. – 942 с.
 5. Рубаник В.Є. Інститут права власності в Україні: Проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року: Історико-правове дослідження / Рубаник В.Є. – Харків: Легас, 2002. – 352 с.
 6. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. В 2 т. Т. 1. / Уклад.: Білоусов Ю.В, Калаур І.Р., Гринько С.Д. та інші. За редакцією Стефанчука Р.О. та Стефанчука М.О. – К.: Правова єдність, 2009. – 1168 с.
 7. Історія держави і права України: курс лекцій / Під ред. В.Г. Гончаренко. – К. : Вентури, 1996. – 288 с.
 8. Саксонское зеркало // Средневековые исторические источники востока и запада [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XIII/Sachsenspiegel>.

Мироненко І.В. Регламентация земельних відносин добросусідства в кодифікації „Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.)

Збірник „Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.) вважається однією з найвидатніших писемних пам’яток українського права XVIII ст. Положення глав 17-19 даної кодифікації містили значну кількість матеріальних та процесуальних норм щодо врегулювання відносин власників сусідніх (суміжних) земельних ділянок. Незважаючи на казуїстичність цих норм та відсутність положень загального характеру, можна зробити висновок про існування в той час достатньо розвинутого правового регулювання відносин добросусідства (право сусідства) в сучасному їх розумінні.

Ключові слова: добросусідство, право сусідства, відносини добросусідства.

Мироненко І.В. Регламентация земельных отношений добрососедства в кодификации „Права, по которым судится малороссийский народ” (1743 г.)

Сборник «Права, по которым судится малороссийский народ» (1743 г.) считается одной из самых выдающихся письменных памятников украинского права

XVIII ст. Положення глав 17-19 данної кодифікації содержали значительное количество материальных и процессуальных норм о регулировании отношений владельцев соседних (смежных) земельных участков. Несмотря на казуистичность этих норм и отсутствие положений общего характера, можно сделать вывод о существовании в то время достаточно развитого правового регулирования отношений добрососедства (права соседства) в современном его понимании.

Ключевые слова: добрососедство, право соседства, отношения добрососедства.

Myronenko I.V. Regulation of landed relations of neighbourliness in codification „The Maloros' Nation Judge Law” (1743)

„The Maloros' Nation Judge Law” (1743) is considered one of the most prominent sources of Ukrainian law XVIII century. The regulations of chapters 17-19 of the given codification contain some rules concerning the adjustment of relations of proprietor's neighbouring lot lands. Despite of absence of the general regulations, it is possible to make a conclusion about the existence of the developed legal adjusting of good-neighbourly relations (right for neighbourhood) at the time.

Keywords: neighbourliness, right for neighbourhood, neighbourliness relations, „The Maloros Nation Judge Law” (1743).

Олійник О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В ДАВНЬОРИМСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 347. 626

Постановка проблеми. З найдавніших часів, як засвідчують правові та історичні джерела, завжди викликали увагу питання, пов'язані із врегулюванням різних аспектів відносин в контексті шлюбу, сім'ї та розлучення, а також юридичні механізми, які гарантують захист прав особи та суспільної моралі. У зв'язку з цим, слід зазначити, що осмислення проблеми розлучень у римському праві почалося із становлення звичаєвого права, осмислювалися правові звичаї відповідних видів (*mores, consuetude, mos regionis*), а також впродовж формування та еволюції класичної римської юриспруденції [1, с. 14; 2, с. 51]. Безумовно, інститут розірвання шлюбу у римському приватному праві повною мірою не знайшов свого відтворення у сучасній правовій традиції, однак уявлення римлян про значення шлюбу та сім'ї, а також передумови до